Amb bones paraules

Entre el vermell i el roig (II)

Gabriel Bibiloni gabriel@bibiloni.cat

Dèiem dissabte passat que en català, sobretot oriental, *vermell* i *roig* són dos colors ben diferents. I afegíem que en català occidental avui predomina l'ús de *roig* per als dos colors. No sé si és la continuació d'un ús antic –el significat d'aquestes paraules en la llengua medieval és cosa força complexa– o si, com creu Coromines, a la part de ponent el significat de *roig* ha evolucionat de 'roig' a 'vermell'. El gran filòleg també afirma que en espanyol s'ha esdevingut aquest mateix procés. Continuem.

En el camp de l'onomàstica, *Roig* és un cognom molt estès, i també pot ser un malnom (de fet els cognoms són inicialment malnoms). En qualsevol cas, és un antropònim que fa referència al color dels cabells d'algun portador. També hi ha el malnom (i el cognom) *Vermell*, que pot referir-se al color de la cara d'un individu. I passant a les criatures de quatre cames, el *roig* caracteritza diversos animals, si bé no manquen mostres de *vermell*: "jo llaurava amb en Vermell" diu la cançó", i a Menorca parlen de la *raça vermella* de vaques i hi he sentit *cavall vermell* (roig). Qüestió de percepcions. En el terreny de la fruita tenim els albercocs de *galta vermella*, molt populars a Mallorca. No fa gaire s'hi ha introduït una varietat procedent del País Valencià que es diu –òbviament– *galta roja*, però en els dos casos les galtes són del mateix color. I tenim també les prunes de frare, que si són roges, curiosament la rojor passa de la pruna al frare (prunes *de frare roig*).

En toponímia hi ha multitud d'exemples de *roig* i de *vermell*. Algun cas llunyà com *Mar Roja* és de gran interès. *Mar Roja* és el que trobam en textos catalans antics (com l'Atles de Cresques). Coromines hi veu coherència amb el color rogenc d'aquesta mar, però sembla que la cosa és més complicada, atès que les hipòtesis sobre aquesta denominació són diverses i algunes apunten clarament al vermell (muntanyes de robí, una tribu associada al vermell, el vermell com a expressió del sud enfront del negre –Mar Negra– per al nord). Comparem amb l'anglès *Red Sea*, el francès *Mer Rouge* i l'italià *Mar Rosso*. El nom català aparegué com una simple traducció (del llatí *Mare Rubrum*, segurament), i podria ser que el *Mar Roja* dels documents catalans antics correspongui a un ús lingüístic que no diferenciava *vermell* i *roig*. Què faríem nosaltres sense la interferència? Els portuguesos en altres èpoques deien *Mar Roxo* (com també *sangue roxo*) i ara diuen *Mar Vermelho*.

L'interès d'aquest article i del precedent se centra en la interferència de l'espanyol en aquest punt, almenys entre els qui distingim clarament *vermell* i *roig*. Havíem esmentat el cas de la *Creu Roja* i el mot *roig* aplicat a les ideologies d'esquerra. Hi ha, però, altres concurrències de noms amb l'adjectiu *roig* degudes a aquella interferència. Clarament, la *radiació infraroja* (DIEC) hauria de ser *infravermella* (port. *radiação infravermelha*). Els *glòbuls vermells* se salvaren de poc, però *glòbuls rojos* també es veu escrit en textos catalans. Igual que es pot veure en els mitjans de comunicació l'alternança entre *alerta roja* i *alerta vermella*. Igual també que les famoses *línies vermelles* que tracen alguns partits polítics sovint apareixen convertides en *línies roges*. I la versió catalana dels westerns ens parla dels *pells roges*, que no eren més que pells com les altres protegides amb un preparat de color *vermell*. Finalment, escric aquest article quan el nacionalisme espanyol va més inflat que unes xeremies amb una cosa que diuen *la roja*. Ara per ara, per la tipografia sembla que els mitjans en català ho deixen sense traduir. Certament està bé així, i millor encara si no en parlàssim gaire, però si l'invent s'ha de traduir, en diran *la roja* o *la vermella*?

La posició que puguem adoptar davant aquests fets d'interferència és una cosa prou complexa. Amb *Creu Roja* ho tenim difícil, perquè aquest és un nom propi fet i consagrat. Alguns usos descrits aquí (*alerta roja, rajos infrarojos*) es prestarien més a la rectificació, o potser la reclamen clarament. En el cas de *roig* aplicat a l'esquerra política, sobretot als elements històrics (*Exèrcit Roig, bandera roja*), el canvi també és difícil. Amb tot, sembla que Coromines (DECLC s.v. *roig*) gosa recomanar-lo: «els obreristes exaltats del darrer quart del segle XIX i primers del present es deien *vermells*, i el dir-ne *rojos* és una innovació dels comunistes d'obediència moscovita i dels seus col·laboradors Franco i la púrria feixista tota, o dels quintacolumnistes de 1936-39... i de després». De tot se'n pot parlar.•

PARADA dE LLIBRES

El mes passat va acabar amb una trista notícia: la mort de Stan Winston. Qui era? Estava al darrere de personatges com Terminator, Depredador o Eduardo Manostijeras, i s'encarregava de fer-los reals. A l'espera que la Societat Catalana de Ciència Ficció i Fantàsia es pronunciï sobre aquest fet podríem donar-li un cop d'ull a la ciència ficció en la nostra llengua. Un argument que ens pot semblar lluny de la narrativa sobre el futur és ***Les ales esteses***, de Jordi de Manuel (La Magrana), on un bacteri pot ser el culpable de la manca de pluja a on món en plena sequera. Quan parlam del futur no ens podem desempallegar dels clàssics: ***Mil nou-cents vuinta-ta-quatre*** (Llibres a mà), de George Orwell, parla d'un món dominat i controlat pel Gran Germà. Un món on el vocabulari s'empobreix i que lliura una guerra a l'Orient contra unes forces misterioses que amenacen la civilització. Aquest llibre va estar molt de moda fa uns anys però avui, amb analfabets funcionals a l'escola i amb la "Guerra contra el Terrorisme" a l'Iraq i Afganistan, ha caigut en l'oblit. El que és cert, és que des de fa uns anys a les pàgines roses dels diaris qui domina és precisament el Gran Germà.

Per qui vol veure més enllà tenim al nostre abast un altre volum amb data mítica: ***2001, una odissea a l'espai*** (Edicions Proa), d'Arthur C. Clarke. Es tracta d'un recorregut mig entre esotèric-filosòfico religiós que comença amb l'orígen de la Humanitat fins el viatge de la nau Discovery per l'Univers fins a arribar a ...? A...? Aquí és on comença la discussió, però com som ments senzilles ens quedarem amb els instints assassins d'Hal, l'ordinador que no obeïa les tres lleis de la robòtica enunciades per Isaac Asimov a ***Jo Robot*** (Edicions Proa) i que avui dia són considerades un futur model a

seguir el dia que els robots facin alguna cosa més que muntar cotxes i fer campionats de boxa entre ells. A l'espera de millor temps per als robots podem fer una volta per l'espai de la mà de Stanislaw Lem amb el seu ***Diario de las estrellas*** (Edhasa), un gran compendi de faules sobre humans, robots i alienígenes. Per als més moderns o els que no tenen una nau espacial pròpia com el personatge de Lem, Ijon Tichy, tenim una entretinguda ***Guia Galàctica per a autoestopistes*** (Ed. Laertes), de la mà d'Adams Douglas.

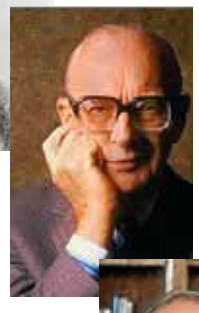

Hem començat parlant de la mort d'un artista que va començar la seva carrera com a maquillador a la Disney i que va fer somiar a adults i petits amb uns dinosauris de carn i ossos a *Juràssic Parc*. M'heu de perdonar però continuaré essent necrològic perquè el mes passat també ens va deixar Kermit Love. Va ser el dissenyador de molts dels personatges de *Barri Sèsam* i els *Telenyecos*. A vegades sortia a la sèrie d'Epi i Blas com a Willy, el venedor ambulant de salsitxes. Els personatges de les dues sèries han estat un referent per a moltes generacions. I que llegeixen els infants d'ara? ***El diari de Greg, un pringat total*** (Empúries), de Jeff Kinney, per exemple, un llibre, que explota l'èxit d'***El Diari d'Adrian Mole*** (Empúries), de Sue Townsend, però al contrari del seu predecessor Greg és un adolescent revoltat contra tothom i ell mateix. Conscient que un dia serà famós i es podrà desferrar de la colla de perdedors i de l'institut que tant odia. No sabem què opina la mare de Greg sobre la joia del seu fill, però qui està una mica sorprés i confús davant la seva mare és Pere a ***La meva mare*** (Serres Editorial), d'Imma Pla. Primerament, davant les preguntes de la seva mare, que són les que tota mare sol repetir als seus fills adolescents i que és podrien resumir en un: som la teva serventa? Una prova més per Pere que la vida regalada com a infant se li acaba. El que no acaben mai són els misteris. I a un d'aquests s'enfronten Roc, Agustí i Maria a ***El Cim dels espadats*** (Barcanova), on fan coneixença amb un individu enigmàtic i solitari, que a més té la qualitat de ser... un mort.•